

Рубан О. О.,

*здобувач кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ВІДМЕЖУВАННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІД КОНДИКЦІЙНИХ

Між правовими інститутами, що забезпечують захист цивільних прав, є істотні відмінності в обсязі вимог сторін, в умовах розрахунку між позивачем та відповідачем щодо спірного майна тощо. Іноді суди допускають невірну кваліфікацію відносин сторін, через що застосовуються помилкові норми цивільного законодавства. Дуже важливо, яку норму застосує суд, вирішуючи майновий спір, так як це неминуче веде до різних правових наслідків.

Питання про розмежування сфер застосування вимог про повернення безпідставного збагачення і вимог про відшкодування шкоди завжди викликало труднощі в доктрині і на практиці. Це питання виникає у випадках, коли заподіяння шкоди одній особі тягне збагачення за її рахунок іншої особи (заподіювача шкоди). Типовими прикладами є розкрадання, неправомірне користування чужою річчю, об'єктом виключних прав тощо. У подібних випадках наявні фактичні умови для пред'явлення як деліктного позову, так і позову про повернення безпідставного збагачення.

У зв'язку з цим у вітчизняній літературі розгорнулася широка дискусія з приводу того, яким критерієм слід користуватися для розмежування кондикційного і деліктного позовів.

Деліктні зобов'язання мають спільні риси із зобов'язаннями з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави (кондикційними зобов'язаннями). І деліктне, і кондикційне зобов'язання є відносними, позадоговірними, мають охоронний характер та спрямовані на відновлення порушеної майнової сфери потерпілого.

Сутність кондикційного зобов'язання розкрита у главі 83, зокрема у ч. 1 ст. 1212 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України), відповідно до якої особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана

повернути потерпілому це майно. Більше того, відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 1212 ЦК України, положення глави 83 застосовуються також до вимог про відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

Подібність кондикційних і деліктних зобов'язань також полягає в тому, що кожне з них може стати наслідком винного вчинення суспільно небезпечного діяння, забороненого Кримінальним кодексом України під загрозою покарання. Зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди доповнюють своєю компенсаційною функцією міри кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності. При цьому накладення перерахованих видів відповідальності часто супроводжується накладенням цивільно-правової відповідальності і поверненням майна або відшкодуванням майнових втрат потерпілим. Зазначені особливості даного інституту характерні і для інших правових систем¹¹.

Одним із критеріїв, що відрізняє деліктні та кондикційні зобов'язання є характер діяння, що призвів до протиправного результату. В основі делікту лежить протиправне діяння – правопорушення, наслідком якого є заподіяння шкоди. Правомірні дії тягнуть обов'язок відшкодування шкоди тільки в разі прямої вказівки у законодавстві. У свою чергу, кондикційні зобов'язання є наслідком не тільки протиправних діянь. Відповідно до ч. 2 ст. 1212 ЦК України положення глави 83 ЦК України застосовуються незалежно від того, чи було безпідставне набуття або збереження майна результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події. Як вказував М.М. Агарков, не можна змішувати відсутність достатньої підстави з протиправністю.

Деліктне зобов'язання, як правило, передбачає наявність вини заподіювача шкоди. Для кондикційного зобов'язання, навіть якщо безпідставне збагачення було наслідком дій самого боржника, винність його дій не є обов'язковою. Більше того, якщо у діях особи вба-

---

¹¹ З приводу п. 1 ст. 6 Конвенції «Про захист прав людини і основних свобод» Європейський Суд бере на озброєння новий підхід в питанні про можливість застосування положень п. 1 ст. 6 Конвенції до обставин цивільного позивача в кримінальній справі: якщо подача позову в якості цивільного позивача у кримінальній справі прирівнюється до подачі цивільного позову про відшкодування шкоди, то не має значення, чи подавав потерпілий в результаті злочину окремо цивільний позов про стягнення заподіяної шкоди (за матеріалами Постанови Європейського Суду з прав людини від 12.02.2004 у справі № 47287/99) // Бюлетень Європейського Суду з прав людини. 2004. № 6. С. 38.

чається вина, тобто її вольове ставлення до факту безпідставного збагачення, такі дії мають кваліфікуватися як делікт.

Виникнення кондикційного зобов'язання завжди обумовлено наявністю збагачення у набувача, тоді як заподіяння недоговірної шкоди тільки зменшує майнову сферу потерпілого і може не тягнути збагачення деліквента. Обов'язкова наявність майнового плюсу на стороні відповідача також є ознакою, що відмежовує кондикційні позови від деліктних. Зобов'язання безперечно має бути кваліфіковане як деліктне, якщо має місце зменшення майнової сфери потерпілого, але не відбулося збільшення майнової сфери деліквента. Вказане обумовлює важливу особливість підрахунку та доведення суми вимог (позову) у деліктних та кондикційних зобов'язаннях. У деліктних зобов'язаннях розмір відшкодування має дорівнювати розміру заподіяної потерпілому шкоди. Деліктне зобов'язання має на меті відновлення майнової сфери потерпілого в повному обсязі. У кондикційних зобов'язаннях розмір відшкодування ніяк не пов'язаний із шкодою потерпілому, має місце тільки його зв'язок із збагаченням боржника. При цьому трапляються випадки, коли розмір шкоди потерпілого є більшим, ніж розмір збагачення боржника. Наприклад, при здійсненні крадіжки злодії зламали двері, пошкодили речі в квартирі, але забрали лише коштовності. У такому випадку варто обирати спосіб захисту, який краще захистить інтереси потерпілого, тобто деліктний позов.

І нарешті, деліктне зобов'язання завжди покладає на боржника новий обов'язок, пов'язаний із зменшенням його майнової сфери. Деліквент не просто повертає те, що взяв у потерпілого, а й відшкодовує йому шкоду за рахунок власного майна. У зобов'язаннях із безпідставного збагачення зменшення власної майнової сфери у набувача не спостерігається. Набувач лише має повернути потерпілому безпідставно набуте майно та відшкодувати всі доходи, які він одержав або міг одержати від цього майна.

На наш погляд, у разі заподіяння потерпілому шкоди перш за все треба аналізувати можливість пред'явлення деліктного позову – наявність умов виникнення деліктного зобов'язання. І тільки в разі неможливості захистити свої права за допомогою деліктної вимоги потерпілий може пред'явити кондикційну вимогу. Тобто положення

про безпідставне збагачення мають застосовуватися до відносин із за-
подіяння позадоговірної шкоди субсидіарно.

На завершення слід підкреслити, що спосіб виконання кондикційних і деліктних зобов'язань різний. Відповідно до ст. 1192 ЦК України, задовольняючи вимогу про відшкодування шкоди, суд, з урахуванням обставин справи, за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ того ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі. Майно, яке складає безпідставне збагачення набувача, повинно бути повернуто потерпілому у натурі. У даному випадку, альтернативи у способі виконання кондикційного зобов'язання закон не передбачає. Безумовно, наявність тільки цієї значної відмінності у регулюванні кондикційних і деліктних зобов'язань зобов'язує суд і правозастосовників скрупульозне вивчити зміст правовідносин, що склалися між сторонами і з урахуванням зробленого висновку вибрати відповідний спосіб їх захисту.